АРХЕТИП СПОКУСНИКА В РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ЛАНҐҐЕССЕР «НЕЗНИЩЕННА ПЕЧАТЬ»

Світлана Притолюк
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри німецької філології та
методики навчання німецької мови
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна

Роман Елізабет Ланґґессер «Незнищенна печать» (1946) вважається яскравим зразком німецького магічного реалізму із характерними йому особливостями: двоплановістю оповідного дискурсу, що балансує між іманентним та трансцендентним світами; подвійне кондиціонування (за А.Кошорке) як спосіб організації художнього світу, де паралельно співіснують два різні модуси, осцилюючи і створюючи, таким чином, третій гетерогенний простір, в якому накладаються обидва виміри [1, с. 370]. Жанрова специфіка твору криється, насамперед, в синергетичному «симбіозі» двох світів — реального та ірреального. В той час як події роману зображено в реалістичному модусі, кожен епізод роману приховує натяк або ж пряме посилання на трансцендентний контекст. Ефект нумінозності посилюється завдяки системі образів роману, адже предметний світ твору наснажений подвійною семантикою, що вказує на існування прихованого світу за завісою реального і відсилає читача в сферу сакрального.

Сюжет роману відтворює історію життя єврея Лазаря Бельфонтена, який перед одруженням прийняв католицьку віру, однак, у сьому річницю святого таїнства почав сумніватися у своїй щирій відданості християнській релігії. Він відчуває духовну порожнечу і намагається заповнити її пошуками доказів віри. Спілкування із лицемірним міщанським середовищем лише поглиблює його кризу, він ще більше зневірюється. Розмови зі священником також не вгамовують його духовної спраги. Сліпий старець, який супроводжував Лазаря у день хрещення, чий образ в романі символізує сліпу віру в Бога, також не з'явився, всупереч очікуванням головного героя. Сумніви віри і душевне сум'яття підштовхують Бельфонтена до гріховних вчинків: він залишає сім'ю, переїздить до Франції, де знову одружується, живе тривалий час в бігамних стосунках із лесбійською парою аж до моменту, коли настає його духовне просвітлення і переродження.

Сцена темних сил представлена в романі доволі розмаїто. Прислужники диявола замасковані у постатях мешканців міста, їх важко розпізнати за личиною добропорядних громадян, які вдають покірних вірян, насправді ж потопають у гріхах: це і залежний від наркотиків аптекар,

лицемірна і вдавано релігійна кухарка священника, лесбійка Гортензія, садист Бонмарше, гурток гурманів-«сибаритів», для яких гедоністична насолода їжею замінила релігію. У момент відчаю і розгубленості у житті Лазаря Бельфонтена з'являється персонаж, котрий підштовхує головного героя до гріхопадіння. Впродовж роману він постає у різних масках, його ролі і зовнішність змінюються, однак описи та характеристика щоразу містять натяки на архетипну природу його образу — одвічного супротивника Бога.

Спочатку він з'являється в образі французького торговця вином Трішера, чиє ім'я, що з французької перекладається як «шахрай» або «облудник», уже наводить на припущення щодо його ролі як представника темних сил. Його зовнішність дивним чином нагадує кожного з міських грішників, образ здається аморфним і моторошним водночас. Так, наприклад, під час візиту до Бельфонтенів його зустрічає дружина головного героя Елізабет, коли ж пізніше вона намагається описати чоловікові зовнішність візитера, то розгублено констатує, що не може підібрати слів: він схожий на всіх знайомих Лазаря водночас, однак, єдине, що їй особливо впало у вічі — це його «брудні нігті» [2, с. 177]. Неможливість точного опису Трішера, його незрозуміла схожість з членами «гуртка сибаритів» нагадують Бельфонтену про його колишнього вчителя Грандп'єра з Орлеану, який навчав його у французькій школі-інтернаті в підлітковому віці. Його спогади підсилюють символіку образу «темного спокусника», натякають на прадавній демонічний архетип: «О, дріадові гаї Луари! [...] Чорне руно на стегнах пастуха, його вовняні пальці на отворах чуттєвої флейти! Пальці містера Грандп'єра... вони виразно грали в його очах, піднімаючись та опускаючись. На вказівному пальці правої руки хтиво виблискував широкий перстень із каменем. Ця рука була брудною – але ні, це була лише тінь волосся, яке ставало ще темнішим і густішим із переливами…» [2, с. 187].

Зовнішній вигляд Грандп'єра нагадує міфологічну постать бога-пастуха Пана, зовнішність якого була прийнята в християнській іконографії як символ сатани [3, с.94]. Виразно еротичні атрибути, якими у пам'яті Бельфонтена наділений вчитель французької мови, «чорне руно на стегнах», «чуттєвий плач флейти», «грайливі пальці» та «брудна рука» з «хтивим блискучим каменем» [2, с. 187] натякають на гомосексуальні еротичні почуття Лазаря до його вчителя, які той усвідомив лише тепер. Він починає невпинно думати про Грандп'єра, а його хтиво-еротичний образ пробуджує приховані в глибинах свідомості почуття. Врешті, коли у містечко прибуває Трішер, Бельфонтен одразу впізнає у ньому колишнього наставника: «Це було його обличчя: той самий тьмяний овал, на якому високі дугоподібні брови видавали щось нудне, щойно плоскі повіки опускалися на очі; це був великий, не зовсім привабливий ніс із сміливим вигином; довга верхня губа, рот, у вологих роззявлених кутиках якого, здавалося, зібралися всі гріхи пекла, і з яких вони стікали по жіночому підборіддю, як бруд від миття

посуду. Його волосся,— ця жирна, темна речовина, що вкривала усе його тіло, як пухова шуба, і навіть росла у вухах, між пальцями та на боках,— також залишилося незмінним» [2, с. 291].

Утретє «спокусник» з'являється в житті Бельфонтена, коли той намагається жити як вільна особистість, не обмежена суспільними умовностями, і наповнити своє існування новими цінностями. У чергову річницю хрещення головний герой очікує «спокусника», але той з'являється в образі матроса і Бельфонтен спочатку не впізнає його, оскільки тепер це «показний світло-русявий молодий чоловік із широкими плечами й незграбними рухами, що робили його схожими на горилу» [2, с.588]. Він намагається продати дружині Бельфонтена намисто з перлин і, зрештою, грабує і вбиває Сюзетту. Лазар застає матроса в момент скоєння злочину і завмирає від жаху: у дзеркальному відображенні він бачить справжню його сутність: «У відображенні його очі зустрілися з Лазарем Бельфонтеном. Це був він. Це був Грандп'єр, це був Трішер, який, як завжди, обдурив його, засліпив, увів в оману постійною зміною своєї зовнішності. Маніпулятор, брехун за своєю суттю, тепер він нічим не нагадував цього білявого матроса [...], і мало був схожим на волохатого флейтиста Грандп'єра. Але це був він…» [2, с.588].

Коли усі маски знято, Лазар впізнає погляд антихриста, він зустрічається із темрявою. Мінлива зовнішність, відсутність індивідуальних рис робить «спокусника» непомітним, невпізнаваним, а тому, — небезпечним маніпулятором. Архаїчне зло проступає у ледве помітних деталях, які стають видимими головному герою у мить духовного просвітлення. Усвідомлення справжньої сутності «спокусника» повертає Лазаря Бельфонтена до істинної віри, він постає як нова особистість і повертається в Німеччину як проповідник отець Лазар, який пізнав милість Бога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Koschorke, Albrecht. Wahrheit und Erfindung. Grundzüge einer allgemeinen Erzähltheorie. Frankfurt a.M, 2012, 480 S.
2. Langgässer Elisabeth. Das unauslöschliche Siegel. Hamburg: Claassen Verlag GmbH, 1959. 624 S.
3. Mülverstedt Carolin. Denn das Thema der Dichtung ist immer der Mensch. Entindividualisierung und Typologisierung im Romanwerk Elisabeth Langgässers. Königshausen u. Neumann, 2000. 236 S.

.